

A *IUS COMMUNE* FOGALMA ZLINSZKY JÁNOS FELFOGÁSÁBAN

ANDRÁSI Dorottya
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Az emlékülésre készülve a ránk hagyott szellemi hagyatékból az alábbiakban egy olyan témát választottam, amely az egyéni tudományos kutatásokon alapuló eredményeken túl megfelelően tükrözi azt a szemléletet és módszertant, amely szeretett professzorunkat jellemezte.

Választásom az európai közös jog alapjának tekintett *ius commune* fogalmára esett, amely két szempontból is kitűnő példa. Zlinszky János a római jogi és egyházi gyökerekből táplálkozó európai *ius commune* fogalom kutatásához nemzetközi szinten is hozzájárult – gondolok itt elsősorban a Helmut Coing által szerkesztett, az európai magánjog forrásait és irodalmát bemutató kézikönyvnek a magyar jogfejlődést tárgyaló fejezeteire, szócikkeire, amely a magyar jogfejlődés irodalmának aprólékos ismeretét feltételezte. A szerző az egyes részterületekre vonatkozó kutatások révén egyúttal általános érvényű megállapításokra jutott, amelyet további résztanulmányok formájában tett közzé a tágabb magyar szakmai közönség számára.¹

Ezen szakmai előzmények után talán nem véletlen, hogy Zlinszky János később, 1983-ban *A XIX. századi magyarországi magánjog forrásai és irodalma* címmel nyújtotta be kandidátusi értekezését, amelynek korábban nem publikált magyar nyelvű téziseit az élete végén közzétett *A XII. táblától a 12 ponton át a magánjog*

¹ Az európai magánjog forrásait és irodalmát a XI. századtól kezdődően rendszerezett formában bemutató, összefoglaló kézikönyv megjelentetése Helmut Coing, a frankfurti Max-Planck Jogtörténeti Intézet alapító professzorának és első igazgatójának a nevéhez fűződik. A jogtörténeti forrásokat feldolgozó tervezett kézikönyv első, az 1100–1500 közötti jogfejlődést bemutató *Mittelalter* kötete 1973-ban jelent meg. Ld. Helmut COING (szerk.): *Handbuches der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. (I.)* Frankfurt am Main, 1973. A második kötet összeállításakor az újkori magyarországi magánjogfejlődés tárgyalására ugyanebben az évben, 1973-ban Zlinszky János kapott megbízást a II. kötet szerkesztőjétől, a jeles frankfurti professzortól, Walter Wilhelmstől. A felkérés Zlinszky János számára a nemzetközi szintű jogtörténeti kutatásokba való bekapcsolódást jelentette és egyúttal a szakmai párbeszéd kialakításának lehetőségét is elsősorban a német jogtörténetész szakma legjelesebb képviselőivel.

új törvénykönyvéig című utolsó kötetében jelentette meg.² A tanulmányban közzétett kandidátusi tézisek hagyományosan a szerző értekezésének témaválasztását és módszertanát tartalmazzák, a tézisek kifejtése azonban a magyar jogtörténet összehasonlító alapon való kutatásának módszertanához is számos szempontot nyújt a hazai jogfejlődés sajátosságainak figyelembevételével. Az európai magánjog történetének kutatása ugyanis magában foglalja a gyökerek ismeretét: az európai közös jog középkori fejlődéstörténetét és ezen belül is az egyes jogterületek, ill. egyes nemzeti sajátosságok ismeretét. Így Zlinszky János munkásságában a *ius commune* fogalom összetevőinek nemzetközi szintű kutatásába való bekapcsolódástól elválaszthatatlan a fogalom magyar jogfejlődésben betöltött szerepének vizsgálata: az európai jogrend, a *ius commune*, és a hazai jog, a *ius proprium* egymáshoz való viszonyának a meghatározása és árnyalása.

Zlinszky János munkamódszere a kérdésfelvetésen és ezt követően a források feltárásán, ill. értékelésén és alkalmazhatóságán alapult, amely során máig ható, általános érvényű megállapításokra jutott. E munkamódszer alkalmazásában sajátos szemlélete nyilvánult meg, amelynek egyik lényegi eleme az egyes jogterületek működési elveinek kölcsönhatásban való szemlélése. Nem az elkülönülés, hanem az összekötő, és kapcsolatot teremtő sajátosságok kimutatására törekedett, az eszmecserére és a közös gondolkodásra ösztökélő megállapításokra, még olyan témaválasztásban is, amely az íráskor keletkezésekor e tekintetben szakmai viták számára engedett teret. Kiemelem itt *Werbőczy jogforrástanáról* írt tanulmányát, illetve *A magyar jog tradicionálisan európai jog* címmel írott értekezését.³ Gondolkodásának és magatartásának másik alapvető általános emberi és szakmai vonása volt, hogy az élet különböző változásainak megértésében és kezelésében, valamint a jogi, jogfejlődési folyamatok háttérének elemzésében jelentős szerepet kapott egy értékalapon szerveződő, etikai irányultságú eszményi és racionális jogrend létezésébe vetett hite, amelynek alapjai a római jog egyetemes értékű alapelvein nyugodtak.⁴

A fenti gondolatmenet következménye, hogy Zlinszky János szemléletét az egyik leghűségesebben tükröző terület éppen a *ius commune* fogalom középkori és kora újkorai történetére vonatkozó kutatásai, ill. megállapításai. Ezek az eredmények is rész-

² ZLINSZKY János: A XIX. századi magyarországi magánjog forrásai és irodalma. (Magyar nyelvű tézisek a Quellen und Literatur der Privatrechtsgeschichte Ungarns im 19. Jahrhundert címmel tervezett kandidátusi értekezéshez). In: ZLINSZKY János: *A XII. táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig*. Válogatott tanulmányok. (Szerk. KOLTAY András) Budapest, Szent István Társulat, 2013. 83–125.

³ ZLINSZKY János: *Werbőczy jogforrástana* (1993). In: ZLINSZKY (2013) i. m. 169–174., továbbá: *A magyar jog tradicionálisan európai jog* (1995). In: ZLINSZKY (2013) i. m. 183–194.

⁴ Zlinszky Jánosnak a római jogtudomány terén végzett kutatásainak és jelentőségének értékelése: a római közjog és magánjog, ill. a római közjog és büntetőjog összefüggéseinek mélyreható elemzése nem tárgya jelen munkámnak. Feltétlenül ki kell emelni azonban, hogy az értékalapon szerveződő, a jogállamiság eszményeit megvalósító belső közrend léte, és a hatalomgyakorlás működése Zlinszky János felfogásában a római államhoz kapcsolódott. Így értelemszerűen e világrend működését megvalósító jogelvek is levezethetők a római közhatalom gyakorlásának mindennapjaiból. Ld. pl. ZLINSZKY János: *Római jog- a jogbölcsélet és az államélet gazdag példatára* (2007). In: ZLINSZKY (2013) i. m. 425–432.

ben a fent kifejtett egyéni látásmódjából eredtek. E körben úttörő jelentőségű eredménynek bizonyult a részéről a *ius commune* és a hazai szokásjog közötti kapcsolat feltárása, amely új megvilágításba helyezte a korábban ismert fogalmak összetevőit és tartalmát. A szakirodalom egy része által vallott közfelfogásról, a *ius commune* recepciójának hazai hiánya és feldolgozatlansága kapcsán kimutatta, hogy valójában a két joganyag egymást kiegészítő szerepéről van szó, és nem a *ius commune* szabályainak ismeretlenségéről.⁵ Ebben a megközelítésben a hazai bíróságok által használt joganyag és a *ius commune* egymást átfedő szabályozásának rögzítése, leírása szükségtelemmé és értelmetlenné válik, sőt akadályozza is Werbőczy azon törekvését, hogy a hazai joganyag egységesítéséhez – a teljesség igénye nélkül – hozzájáruló munkáját elvégezze. Idézem a szerző legutolsó, Werbőczy és a római jog *receptiója* címmel írott tanulmányát, amely a Hármaskönyv keletkezésének 500. évfordulójára rendezett tudományos konferencián hangzott el. Zlinszky a konferencia alkalmából kiadott tanulmánykötetben a *Tripartitum* és Baranyai Decsi *Syntagma* c. munkájának összefüggései során a következőket írja:

„A Tripartitum anyagából Decsi világosan kivette mindazt, ami magánjogi tárgyúnak volt minősíthető. Érdekes, hogy ennek során nemcsak a Tripartitumot, hanem a Quadripartitum anyagát is felhasználta. Ezzel a feldolgozással párhuzamos fejezeteket hozott létre, mert a pandekták rendszerében fölsorolt fejezetei előbb a közös jogi, majd a hazai saját jogi tételeket tartalmazzák, ezek a tételek pedig hol egyik, hol másik jogágból vannak véve, és nem fedik általában egymást. Éppen a jog legfontosabb részeiben vagy római, vagy magyar szokásjogi alapokon dolgozik a szerző. Már annak idején gyanítottam, hogy ez azért van, mert a két anyag nem fedi, hanem kiegészíti egymást. [...] Az antik kultúra újraélesztésének Európában jelentős kulturális eredménye a római jog recepciójának nevezett folyamat. Szemben korábbi nézetekkel, a szerző határozott álláspontja, hogy ez a befogadás a magyar jogba is megtörtént, noha történelmi helyzetünkéből adódó sajátos módon. A folyamat részét képezte a sajátos honi szokásjog kodifikálása és szembesítése a közös joggal az ítélkezés gyakorlatában. E folyamat jelentős eleme a Hármaskönyv, melynek tudományos feldolgozásával jogtörténészeink máig adósak.

Tacita receptio in optima forma!”⁶

⁵ Bónis Péter a *ius communéről* szóló monográfiájában a korabeli nyugat-európai jogforrások és joggyakorlat alapján elemzi a *ius proprium* és a *ius commune* fogalmát, a két joganyag egymáshoz való viszonyát és vonja párhuzamba a magyar jogfejlődés sajátosságaival. Bónis érvelésében hivatkozik Zlinszky János megállapításaira, amely a nyugat-európai kutatásokkal azonos eredményeket mutatnak: „Zlinszky János következtetése egybecseng Calasso és Bellomo felfogásával, amikor azt mondja, hogy Werbőczy »olyan területeket, amelyeket a *ius commune* megfelelően szabályozott, mégha a hazai bírói joggyakorlat esetleg nem is alkalmazta szabályait általános érvennyel, kihagyta a feldolgozás köréből.«” Ld. BÓNIS Péter: *Az európai közös jog születése*. Budapest, Rejtjel Multimédia Kft., 2011. 179.

⁶ ZLINSZKY János: Werbőczy és a római jog recepciója. (Tézisek). In: MÁTHÉ Gábor (szerk.) *A magyar jog fejlődésének fél évezrede*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 2014. 209–210.

A fenti példából jól látható, hogy a *ius commune* fogalom alapelemei között Zlinszky Jánosnál kitüntetett figyelmet érdemel a római jog jelenlétének és hatásának vizsgálata. E körben csak utalnék rá, hogy a római jog „tudós-jog” jellege – elsősorban magas absztrakciós szintje, fejlett érvelési rendszere és gondolkodási módja révén – alapvetően meghatározta a hazai szokásjog érvényesülését.⁷ A római jog ugyanakkor másik jellegzetessége, az egyes joghézagok pótlására szolgáló szubszidiárius jellege miatt válhatott a hazai jog szabályainak legfontosabb értelmezési eszközévé. E kutatásai során Zlinszky kapcsolódott elődeihez, és Bónis György nyomdokain haladva Gerics Józsefhez hasonlóan új eredményekkel gazdagította a középkori magyar jogról való ismereteinket. Munkássága szerteágazó e téren is: a *ius commune* fogalom gyökereként számon tartott római jogi recepció kérdését konkrét jogintézmények kapcsán vizsgálta a magyar jogfejlődésben Baranyai Decsi Jánosnál, jelentősen hozzájárult Werbőczynek a magyar jogtörténetben való rehabilitációjához, Kitionich János munkásságához pedig eljárásjogi tanulmányai vezették.

Zlinszky János professzor úr, szeretett és tisztelt tanárunk alapvetően szintetizáló jellegű elme volt, aki gondosan ügyelt arra, hogy az egyes területeken szerzett ismereteit átadja tanítványainak és kinevelje az utána következő generációt, aminek tagjai mi magunk vagyunk. Egy a Marton Gézához fűződő kapcsolatáról és a Marton-hagyaték sorsáról szóló, 1992-ben keletkezett tanulmányát olvasva meglepő hasonlóságot vélek felfedezni a fiatalabb nemzedékhez, saját tanítványaihoz való viszonyulása között, amelyet személyesen is megéltem. Magatartását, szakmai-emberi hitvallását jól szemlélteti az alábbi részlet, amelyet zárásképpen idézek:

„A tízévi kapcsolatunk tehát korántsem esett idillikus történelmi periódusra, és nem is lehetett ezalatt állandóan sűrű. Marton egyébként sem volt kitarulkozó, beszédes ember. Tapintatos zárkózottság jellemezte, amit csak ritkán sütött át melegszívű egyénisége. Nem is volt nagy tudós létére olyan, aki rátelepszik a körötte élőkre. Néha az volt az érzésem, mellette dolgozva, hogy sejtelve sincs róla, egyáltalán mit csinálnak, míg aztán egy-egy megjegyzéséből kitűnt, igenis ismeri és szemmel tartja az övét.”⁸

⁷ MÁTHÉ Gábor Werbőczy *Tripartituma* megjelenésének 500. évfordulója tiszteletére kiadott tanulmánykötetében hasonlóképpen hangsúlyozza a *ius commune* részét alkotó római jog szubszidiárius, ‘tudós-jog’ jellegét, és hivatkozik Zlinszky János értékelésére, amely szerint „A *ius commune* és a saját jog, a *ius proprium* egymáshoz kötött rendszert képez, melyben a római jog akkor is szerepet kap, ha nem történt meg a recepciója.” Ld. MÁTHÉ Gábor: A jogfejlődés jellemzői jogtörténeti áttekintésben. In: MÁTHÉ (szerk.) i. m. 358.

⁸ A fent idézett részlet az 2013-ban megjelent, Zlinszky János válogatott tanulmányait tartalmazó kötet utolsó, az életút töredékei címet viselő fejezetében szerepel. A szerző itt ír a Marton Gézához fűződő különleges kapcsolatáról, a mester és tanítvány meghatározó viszonyáról. Ld. ZLINSZKY János: Utószó a szerkesztőtől. (1992) In: ZLINSZKY (2013) i. m. 737–744.